

- ³¹ Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. – Москва, 2003. – С.159.
- ³² Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слісаренко та ін. – К., 2002. – С.242.
- ³³ Перетц В. Феодальна Україна-Русь XI–XIII вв. // Золоте слово: Хрестоматія: У 2 кн. – К., 2002. – Кн.2. – С.13, 29, 30.
- ³⁴ Культура. Ідеологія. Особистість ... – С.130, 131.
- ³⁵ Яковенко Н. Вступ до історії. – К., 2007. – С.258, 259.
- ³⁶ Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVIII–XX ст. – К., 2002. – С.27, 28.
- ³⁷ Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії // Дух і літера. – 1998. – №3/4. – К., 1998. – С.116.
- ³⁸ Там само. – С.117, 118.
- ³⁹ Поппер К. Злиденність історизму / Пер. з англ. – К., 1994. – С.5, 6.
- ⁴⁰ Там само. – С.42.
- ⁴¹ Більшовицький експеримент спирався на філософію, що вважала себе не просто спекулятивною (метафізичною), а науковою. Одним із вирішальних тверджень, на яке спиралася голістична соціальна інженерія більшовиків, було марксистське твердження про «історичну необхідність». На думку К.Маркса, він відкрив науковий закон історичного розвитку – закон, що визначав, через які стадії («формації») неминуче має пройти будь-яке суспільство. Оскільки цей закон уважався «науковим», то його дія, отже, не могла залежати від волі людей – він мав діяти об'єктивно. К.Поппер у «Злиденності історизму» зосередив увагу на тому, щоб показати ненауковість учення про «історичну необхідність».
- ⁴² Поппер К. Указ. праця. – С.229–243.
- ⁴³ Там само. – С.18, 19.
- ⁴⁴ Winch P. Popper and Scientific Method in the Social Sciences // The Philosophy of Karl Popper / Ed. P.A.Schilpp. – La Salle, 1974. – P.890–903.
- ⁴⁵ Гірц К. Указ. праця. – С.241.
- ⁴⁶ Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. / За заг. ред. В.Лісового. – К., 2005. – Т.1. – С.14.
- ⁴⁷ Лісовий В. Європейська філософія та інтелектуальна культура у дослідженнях Дмитра Чижевського // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. – Т.3. – С.XV.
- ⁴⁸ Шлемкевич М. Загублена українська людина. – К., 1992. – С.674, 675.
- ⁴⁹ Шпенглер О. Закат Європи. – Минск; Москва, 2000. – С.259, 260.

In article the maintenance of notion is considered «ideology», its place in the history process and feature of research of a different sort of ideological forms. The special attention is spared to the methodological aspects of the given problem.

Р.І.Бондаренко*

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ Й МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПАМ'ЯТКООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (АРХІТЕКТУРНИЙ ТА МІСТОБУДІВНИЙ АСПЕКТИ)

Стаття містить визначення термінів «пам'ятка архітектури», «пам'ятка містобудування», «традиційний характер середовища». Наведено класифікацію пам'яток архітектури і містобудування в контексті цінних об'єктів історії та культури, згідно із Законом України «Про охорону культурної спадщини». Стверджується думка про важливу роль «Зводу пам'яток історії й культури України» у формуванні Державного реєстру нерухомих пам'яток держави. Одночасно підкреслюється комплексний характер об'єктів

---

* Бондаренко Раїса Іванівна – співроб. центру «Зводу пам'яток історії та культури України» Інституту історії України НАНУ, член Національної спілки архітекторів України.

архітектурної та містобудівної спадщини, оскільки вони можуть поєднувати археологічні, історичні, технічні й мистецькі цінності, і які становлять національне культурне надбання.

Пам'ятки історії та культури є важливим підтвердженням етнокультурної самобутності кожної нації. Їх автентичність – головна ознака історико-культурної, наукової й пізнавальної цінності. Антропогенний ландшафт, сформований об'єктами архітектури та містобудування, його образна цілісність є однією з важливих естетичних характеристик історичного довкілля. Дослідженню, вивченню та охороні архітектурної й містобудівної спадщини значною мірою сприяє розгорнута в державі робота з підготовки багатотомного енциклопедичного видання «Звід пам'яток історії та культури України». До нього мають бути включені не тільки вже визначені нерухомі об'єкти за наданими їм відповідними категоріями національного чи місцевого значення, а і щойно виявлені пам'ятники історії й культури. Вони відповідно до п.2 ст. 14 Закону України «Про охорону культурної спадщини» до вирішення питання щодо занесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України підлягають охороні, згідно з вимогами зазначеного документа¹. Треба підкреслити, що у загальних положеннях згаданого закону термін «пам'ятка» пропонується вживати до об'єктів культурної спадщини тільки в разі занесення їх до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

На жаль, відомо, що за час формування, підготовки до друку і випуску перших двох книг тому «Київ» – складових видання «Зводу» – деякі щойно виявлені об'єкти культурної спадщини взагалі припинили своє існування. Слід зауважити, що «Звід» первісно був зорієнтований набрати значення офіційного державного документа, у котрому вміщені ці пам'ятки, які або вже перебувають, або повинні перебувати під охороною держави. Фактично «Звід пам'яток історії та культури України» виступає як своєрідна розширена наочна комплексна програма на виконання Закону України «Про охорону культурної спадщини» із захисту традиційного характеру середовища й її об'єктів.

Непересічними пам'ятками цієї спадщини, котрими формується історичне довкілля, є об'єкти архітектури і містобудування. Якщо до пам'яток архітектури можуть належати окремі будинки, споруди різного призначення, комплекси їх або ансамблі об'ємно-просторової організації, то об'єкти містобудування відбивають історичні принципи планування й забудови міст, інших населених пунктів; загальну планувальну структуру оточуючого середовища на малих і великих територіальних площинах. За міжнародними стандартами, під пам'ятками архітектури й містобудування у цілому розуміються будь-які сукупності будівель, споруд та відкритих просторів.

В міжнародних документах 1976 р. і зокрема у «Рекомендації із збереження і сучасної ролі історичних ансамблів» зазначено, що серед досить різноманітних об'єктів культурної спадщини «можна виділити історичні місця, історичні міста, стародавні міські квартали, села і невеликі селища, а також однорідні монументальні ансамблі, беручи при цьому до уваги, що пам'ятки, як правило, треба ретельно зберігати в усій цілісності»². Треба зазначити, що комплекси будинків та споруд, пов'язаних єдиним архітектурним задумом, у сукупності яких присутня наявна естетична цілісність, можуть становити архітектурний ансамбль. Частини антропогенного середовища, до котрих входять споруди, простори площ, вулиць, скверів, алеї і елементів природного ландшафту, організовані в єдину композицію можуть становити містобудівний ансамбль. Якщо група об'єктів у своїй сукупності становить архітектурну, містобудівну, історичну, етнографічну й іншу цінність та потребує повного збереження в складі заповідників і охоронних зон, то вона становить історичний ансамбль. До ос-

танніх можуть належати центри міст із плануванням та забудовою, замки, монастирі, садиби, парки, городища й ін. Ансамбль, як правило, ґрунтується на функціональному зв'язку форм об'єктів і простору, що є його невід'ємними складовими. Але, на відміну від поняття «комплекс», поняття «ансамбль» є не функціональною, а естетичною категорією й містить у собі позитивну оцінку естетичних якостей першого. Наприклад, можна виділити як історичний ансамбль Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Щодо терміна «пам'ятки містобудування», то у першій половині 70-х рр. ХХ ст. в історико-архітектурних, наукових, методичних матеріалах сталого визначення не існувало. Юридичне визначення він отримав у 1976 р. у законі СРСР, а 1978 р. – у законі УРСР «Про охорону і використання пам'яток історії та культури». Його тоді вживали як єдине визначення: «пам'ятка архітектури й містобудування».

На початку 80-х рр. ХХ ст. в зв'язку з підготовкою матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР», котрий мав стати частиною всесоюзного проекту, в Інституті історії АН УРСР було розроблено методичні рекомендації, де відповідним об'єктам дано таке тлумачення: «Пам'ятками містобудування та архітектури є твори будівельного мистецтва (окремі споруди, групи будівель, містобудівні комплекси й паркові ансамблі) певного художнього рівня, створені у різні історичні періоди, які віддзеркалили в своєму художньому образі, у структурі, плануванні, конструкціях, композиційній побудові та декоративному облаштуванні характер життя, суспільні й трудові процеси, а також естетичні погляди тієї епохи, до котрої вони належать»³.

В означених рекомендаціях дано класифікацію об'єктів архітектури і містобудування за типологічним принципом. Так, пам'ятки архітектури ще поділяються на об'єкти житлової архітектури, культової, промислової та інженерного мистецтва. Окремим пунктом у ній виділено пам'ятки містобудування, які в свою чергу поділяються на відповідні складові. Тут можуть бути і об'єкти науки й техніки, тобто інженерні; і садиби та маєтки – пам'ятки садово-паркового мистецтва; історичні ареали, центри, окремі вулиці й площі населених місць; ландшафтні утворення та їх заповідні території.

Таким чином, пам'ятки містобудування як об'єкти культурної спадщини просторового характеру у планувальній структурі населених місць є пам'ятками історичного, соціального й індустріального розвитку країни на відносно великих територіальних площинах. Архітектурні монументи й виокремлені об'єкти просторового вирішення можуть бути зразками містобудівного мистецтва, котре включає фактично всі їх різновиди за класифікацією, означеною в ст.2 Закону України «Про охорону культурної спадщини».

Якщо архітектурні пам'ятки культурної спадщини за своєю сутністю статичні, то містобудівні утворення є динамічними. Зміна, розвиток останніх у часі є їх важливою ознакою, що не властива об'єктам архітектури⁴. Вони є своєрідними природно-техногенними комплексами, які періодично потребують відповідних уточнень меж їх територіального розвитку. Тобто термін «пам'ятка містобудування» може мати перелік більш конкретних об'єктів культурної спадщини, що є складовими цього їх виду на відповідній території.

Це пов'язано з тим, що основою формування і змін історичного середовища є людина, її діяльність. Вона постійно взаємодіє з оточенням, примножує предметно-просторове поповнення; й, таким чином, навколишнє середовище загалом не залишається без змін у часі, а постійно змінюється відповідно до потреб суспільства.

Методичні рекомендації з підготовки матеріалів «Зводу пам'яток історії та культури України», розроблені в Інституті історії України за участю фахівців з Інституту археології України, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та

етнографії ім. М. Рильського і Науково-дослідного інституту теорії, історії архітектури та містобудування й видані у 1993 р. вже містять розділ, присвячений визначенню критеріїв відбору окремо як об'єктів архітектури, так і пам'яток містобудування.

Взагалі деякі дослідники історико-архітектурної та містобудівної спадщини вважають, що «відділення містобудування від архітектури є об'єктивним процесом, який почався досить давно і зараз перейшов в активну стадію»⁵. Так, у словнику-довіднику «Архітектура», виданому в 1995 р. Державним науково-дослідним інститутом теорії, історії архітектури та містобудування (НДІТІАМ), терміни «пам'ятки архітектури» й «пам'ятки містобудування» розглядаються окремо, хоча характеризуються однаково як «зафіксоване у матеріальній формі свідчення певного етапу, напрямку, аспекту розвитку архітектури і містобудування»⁶.

Відповідно до об'єктів можуть належати фізичні елементи структури міст та взагалі населених місць, котрими є вулиці, площі, комплекси тощо. Як різновид пам'яток історії й культури, це можуть бути фрагменти планування і забудови поселення (центр міста, площа, вулиця, комплекс, планувальна структура, система трасування вулиць тощо). Вони відбивають певний етап розвитку містобудування, історичні принципи планування та забудови, значні містобудівні ідеї, й тому їх взято під охорону держави як об'єктів культурної спадщини.

Таким чином, практично існує нерозривний зв'язок об'єктів архітектури й містобудування. Адже, як галузь архітектурної діяльності, останнє спрямоване на створення міських ансамблів, що поєднують споруди з природним оточенням у цілому⁷.

В загальних положеннях Закону України «Про основи містобудування», введеному у дію Постановою Верховної Ради України від 16 листопада 1992 р., сказано, що «містобудування (містобудівна діяльність) – це цілеспрямована діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, громадян, об'єднань громадян по створенню та підтриманню повноцінного життєвого середовища, яка включає будівництво об'єктів містобудування, спорудження інших об'єктів, реконструкцію історичних населених пунктів при збереженні традиційного характеру середовища, реставрацію та реабілітацію об'єктів культурної спадщини»⁸.

Як бачимо, визначаючи правові, економічні, соціальні й організаційні засади містобудівної діяльності, Закон України «Про основи містобудування» спрямований на забезпечення охорони навколишнього природного оточення, раціонального природокористування і збереження культурної спадщини.

Невипадково в Законі України «Про охорону культурної спадщини», прийнятому Верховною Радою України 8 червня 2000 р., окремо виділено термін «традиційний характер середовища» як історично успадкований вигляд та об'ємно-просторовий устрій конкретного населеного місця⁹.

Проблемі територіальної охорони об'єктів культурної спадщини присвячено методологічні розробки науковців пам'яткоохоронної галузі. Зокрема зазначається, що територія об'єкта разом із матеріальною структурою відповідної пам'ятки становить його матеріальну субстанцію. При цьому історичне середовище розглядається як визначальна категорія територіальної охорони об'єктів культурної спадщини, котрими є пам'ятки архітектури й містобудування.

В цілому традиційний характер середовища визначається як просторово-часове поле життєдіяльності людини, організоване історично успадкованою системою будівель і споруд у ландшафтних умовах відповідної території¹⁰. Фактично таке визначення прямо відноситься до характеристики саме містобудівної спадщини.

Унікальний природний ландшафт України потребує захисту традиційного характеру середовища, котрому притаманне гармонійне поєднання успадкованої мальовничості із об'ємно-просторовою організацією територій, що історично

склалася та продовжує формуватися. Саме питанням дослідження містобудівного укладу старовинних населених місць України, їх культурної спадщини, методів і форм збереження пам'яток та традиційного характеру середовища присвячено монографію одного з небагатьох в Україні сучасних професійних істориків архітектури В.Вечерського – «Спадщина містобудування України»¹¹. У цій праці дано розгорнутий аналіз практичних заходів щодо забезпечення збереження пам'яток й історично сформованого архітектурного середовища. Зокрема в ній представлено кількісний перелік об'єктів культурної спадщини з архітектури і містобудування по містах Києву, Севастополю, АР Крим та всіх областях України, який розкриває загальну картину стану обліку їх у державі на сучасному етапі, що особливо важливо при підготовці матеріалів «Зводу». Крім того, в цій монографії окремо виділено історичні міста й заповідники як об'єкти архітектурної та містобудівної цінності, що підкреслює комплексний характер останніх.

Як зазначалося вище, «Звід пам'яток історії та культури України» має включати як відомі об'єкти національного і місцевого значення, так і виявлені й досліджені пам'ятки культурної спадщини у ході підготовки даного багатотомного видання¹². В цьому плані значимість та обсяг роботи з виявлення об'єктів архітектури та містобудування у процесі розпочатої підготовки матеріалів до томів «Зводу» важко переоцінити.

Вже на стадії складання словників, котрі передують написанню статей до «Зводу» по кожному з регіонів, стало ясно, що порівняно з пам'ятками архітектури, вже занесеними до Державного реєстру, чисельність об'єктів містобудівної й архітектурної спадщини, які повинні бути включені до нього, значно зростає в процесі обстеження теренів областей, а у деяких із них перевищує в 5–10–20 разів кількість зареєстрованих раніше.

Особливо це стосується Донецької, Запорізької, Миколаївської, Хмельницької, Черкаської та Чернівецької областей, що видно з порівняльної таблиці (див. табл. на стор.180).

Хоча наведена таблиця у цифрових показниках представляє проміжні дані, вона ілюструє величезні масштаби розпочатої роботи з виявлення й обстеження цінних об'єктів культурної спадщини з архітектури і містобудування. Це свідчить про те, що «Звід пам'яток історії та культури України» має вирішальне значення не тільки для поліпшення системи збереження національного надбання країни взагалі, а й є конкретною основою для складання Державного реєстру нерухомих об'єктів України і в першу чергу пам'яток архітектури та містобудування.

Відомо, що з різних причин об'єктивного характеру процес підготовки матеріалів «Зводу» то уповільнювався, то прискорювався, але затягнувся не на одне десятиліття. Зокрема за відсутністю цільового державного фінансування профільних установ із 1993 р. фактично було припинено діяльність його районних і міських редколегій безпосередньо по розділах архітектури та містобудування.

Тільки редколегії й авторському колективу тому «Київ» вдалося наблизити справу до завершення: 1999 р. вийшла з друку перша частина 1-ої книги його; 2004 – друга. За відсутністю коштів затримується видання підготовленої до друку третьої частини 1-ої книги тому «Київ» – першого тому «Зводу пам'яток історії та культури України» – цього унікального багатотомного енциклопедичного видання, що має вміщувати відомості про всі види нерухомих об'єктів культурної спадщини України.

Вперше про зареєстровані пам'ятки архітектури й містобудування в 1983–1986 рр. було видано чотиритомний довідник-каталог «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР», де зібрано систематизовані дані з коротким текстом, доповненим світлинами та кресленнями про всі об'єкти, що

	Адмін.-тер. одиниця	Кількість об'єктів культурної спадщини з архітектури і містобудування у словниках до Зводу	У тому числі		
			Кількість пам'яток архітектури й містобудування за Державним реєстром	Кількість виявлених об'єктів культурної спадщини	Кількість пам'яток архітектури та містобудування, занесених до Державного реєстру за час роботи над Зводом
1	м.Київ	відомості у редакції Зводу	719	відомості в редакції Зводу	відомості у редакції Зводу
2	м.Севастополь	відомості в міській редколегії Зводу	262	відомості у міській редколегії Зводу	відомості в міській редколегії Зводу
3	АР Крим	відомості у редколегії Зводу	742	відомості в редколегії Зводу	відомості у редколегії Зводу
4	Вінницька	885	640	245	
5	Волинська	615	495	120	
6	Дніпропетровська	478	352	126	
7	Донецька	407	76	331	
8	Житомирська	467	326	141	
9	Закарпатська	420	196	224	
10	Запорізька	619	28	591	
11	Івано-Франківська	1056	1446		390
12	Київська	271	208	63	
13	Кіровоградська	586	389	197	
14	Луганська	383	339	44	
15	Львівська	3753	3431	322	
16	Миколаївська	870	143	727	
17	Одеська	1445	1612		167
18	Полтавська	418	203	215	
19	Рівненська	380	352	28	
20	Сумська	723	515	208	
21	Тернопільська	1128	1315		187
22	Харківська	703	799		96
23	Херсонська	470	108	362	
24	Хмельницька	1069	341	728	
25	Черкаська	644	182	462	
26	Чернівецька	1089	779	310	
27	Чернігівська	413	239	174	
	Усього	19 292	16 237	5618	840

охороняються державою, маючи відповідні номери. Означене видання підготовлене Державним комітетом Української РСР у справах будівництва (Держбудом УРСР), фахівцями Українського спеціалізованого науково-реставраційного проектного інституту (Укрпроектреставрація) й Науково-дослідного інституту теорії, історії та перспективних проблем радянської архітектури у м.Києві (згодом – КиївНДІТІ, з 1991 р. до 2007 р. – НДІТІАМ)¹³.

В передмові до цього видання зазначалося, що особливо важливою є проблема збереження не тільки пам'яток архітектури, а також їх оточення; і не лише у визначених зонах регулювання забудови та охоронних, а й в обличчі міст і сіл у цілому¹⁴.

Окремо наголошувалося, що, крім об'єктів архітектури, державній охороні підлягають пам'ятки містобудування, до котрих належать: давнє планування, забудова вулиць, кварталів та цілих окремих районів стародавніх міст, що історично склалися.

Але практично означена проблема у цьому виданні не вирішувалась, оскільки межі охорони об'єктів містобудування, крім заповідних територій, і досі переважно залишаються невизначеними. Тому й незрозуміло: яким чином та що ж охороняти у пам'ятках містобудування. Адже охоронні номери мають тільки окремі об'єкти архітектури. Будинки і споруди, що становлять архітектурні ансамблі, в означеному виданні знаходяться під одним охоронним номером із переліком їх за порядковою нумерацією, як складових, що входять до певного містобудівного комплексу. Здебільшого тоді це стосувалося тільки великих історико-архітектурних ансамблів – таких, як на той час Державний архітектурно-історичний заповідник «Софійський музей» (нині – Національний заповідник «Софія Київська»).

У довідниковому виданні Державного реєстру національного культурного надбання «Пам'ятки архітектури та містобудування України» 2000 р. також представлено тільки об'єкти національного й місцевого значення, але із значними змінами та доповненнями порівняно з «Памятниками градостроительства и архитектуры Украинской ССР»¹⁵. У цьому оригінально вирішеному подарунковому виданні, що складається з двох блоків – текстового й ілюстративного, вибірково вміщено 228 видатних об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України.

Структуру означеного довідникового видання 2000 р. побудовано таким чином, що в загальній характеристиці кожної області або міста (котрої не було у попередньому виданні) подається перелік основних великих містобудівних об'єктів. Далі за наскрізною порядковою нумерацією вміщуються окремі пам'ятки архітектури та містобудування в алфавітному порядку по регіонах в обох блоках відповідно¹⁶.

Таким чином, останні фактично нероздільні: архітектурний об'єкт є елементом містобудівного формування в природно-ландшафтному комплексі. Вони візуально сприймаються разом у ньому і тому невипадково об'єднані в одне видове поняття у Законі України «Про охорону культурної спадщини» за відповідною класифікацією пам'яток (ст.2, п.2)¹⁷.

Згідно із законом від 16 грудня 2004 р., за видами об'єкти культурної спадщини поділяються на археологічні, історичні, монументального мистецтва, архітектури та містобудування, садово-паркового мистецтва, ландшафтні, науки і техніки. Тобто окремо виділено сім їх різновидів. Усі вони мають бути представлені у «Зводі пам'яток історії та культури України».

Варто зазначити, що у 80-х рр. ХХ ст. у зв'язку з розпочатою роботою з підготовки матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР», який мав поєднати культурне надбання країни по всіх видах нерухомих об'єктів, зросла потреба в дефініціях, що визначають приналежність пам'ятки культурної спадщини до певного виду вже у назві статті про неї. В «Методич-

них вказівках» 1986 р. від Академії наук СРСР і Міністерства культури СРСР у розділі «Критерії відбору об'єктів для включення в томи Зводу» було виділено чотири їх види: пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури й монументального мистецтва. Разом із тим відмічалось, що часто вони мають комплексний характер, оскільки відносяться до кількох видів одночасно. При цьому статті про об'єкти, котрі поєднують у собі ознаки кількох різних видів, були названі «статтями про комплексні пам'ятки»¹⁸. Щоправда, вже в першому випуску матеріалів до «Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР» 1984 р. видання пропонувалося розглядати, наприклад, вулицю історично сформованого міста як цінне середовище в його планувальній структурі, як комплексний архітектурний об'єкт. «Якщо фасади забудови вулиці у пам'ятках архітектури свідчать про зміни архітектурних стилів, то стіни і кам'яний брук зберігають пам'ять історичних подій, пам'ять поколінь. Так званий «внутрішній зміст» вулиці буває настільки заповнений...». Як приклад наводилися відомості про Володимирську вулицю в Києві. Згадувалися Пушкінська та Андріївський узвіз у цьому ж місті, Дерibasівська – в Одесі, Сумська – у Харкові й т. д.¹⁹

У першій книзі першого тому «Київ» «Зводу пам'яток історії та культури України» Володимирську вулицю, наприклад, уже визначено як об'єкт археології, історії, архітектури і містобудування одночасно, тобто комплексну пам'ятку історії та культури.

Треба зазначити, що приналежність вулиці до об'єкта містобудування тут виокремлено від пам'ятки архітектури, й назва статті про неї, зокрема Володимирська, подається у «Зводі» таким чином: «72. Володимирська вулиця, 10 – 20 ст. (археол., архіт., іст., містобуд.)». Вона представляє найбільший за кількістю комплекс будівель і споруд, що нараховує 45 окремих об'єктів культурної спадщини з історії та архітектури. Від 17 до 20 відповідних пам'яток знаходяться на вулицях Андріївський узвіз, Антоновича, Велика Житомирська, Верхній Вал і Нижній Вал, Грушевського, Інститутська, Лютеранська, Олесь Гончара, Січових стрільців; від 7 до 10 – на Банковій вулиці, Боричевому Току, Архітектора Городецького, Десятинній, Леонтовича, Липській, Костянтинівській, Московській, Мазепи, проспекті Перемоги й ін. Названі вулиці є об'єктами культурної спадщини комплексного характеру. Тому за прийнятою у «Зводі» структурою вони як комплекси мають окремий порядковий номер з подальшим переліком статей про окремі пам'ятки культурної спадщини, що є їх складовими²⁰.

Місце розташування будь-якої нерухомого об'єкта – це завжди штучний або природний ландшафт чи містобудівне утворення, тобто вулиця, квартал, площа, майдан, котрі в свою чергу можуть бути пам'ятками містобудівного мистецтва. Тому відповідні якості об'єкта досить часто є складовою частиною комплексної пам'ятки історії та культури у цілому. Особливістю пам'яток містобудування є те, що вони завжди мають комплексний характер, несуть інформацію про історико-культурну цінність середовища, котре формується цими організуючими структурними елементами планування будь-якого населеного місця. Пам'ятками містобудування можуть бути не тільки відповідні утворення безпосередньо в містах, селах, містечках і селищах, а й збережені часом комплекси монастирів та замків на всіх теренах України. Комплексною пам'яткою може бути й окремий архітектурний об'єкт. Історична інформація, візуальне сприйняття певної архітектурної форми та усвідомлення її змісту визначають історико-культурний образ пам'ятки архітектури. Він може бути втілений в одному чи у ряді нерухомих об'єктів (якщо це комплекс або ансамбль). Але вимоги часу можуть змінювати їх функцію. Зміна ця обов'язково позначається на зміні образу художнього архітектурного твору.

Одними з найбільш характерних окремих архітектурних пам'яток комплексного характеру, представлених уже в першій книзі першого тому «Київ», можна вважати пансіон графині Є.Левашової (нині будинок Президії НАН України) 1850-ті – 1892 рр. (архіт., іст.) і Педагогічний музей – 1909–1911 рр., де працювала Українська Центральна Рада (архіт., іст., мист.)²¹. Обидва об'єкти перебувають на Володимирській вулиці й розміщені один проти одного через проїжджу частину. Вони є пам'ятками місцевого значення за кількома видами одночасно. У даному разі у назвах статей про ці об'єкти в дужках скорочено зазначено їх приналежність до пам'яток архітектури, історії та монументального мистецтва. Вони є своєрідною ретроспекцією архітектурних стилів у часі. Якщо композиційне вирішення головного фасаду будинку пансіону разом з огорожею вздовж червоної лінії забудови вулиці характерне для класицизму, то будинок Педагогічного музею, що є однією з кращих громадських споруд міста, репрезентує стиль неокласицизму. Крім того, його об'ємна композиція зі скульптурним фризом на головному фасаді на тему «Просвіта на Русі» демонструє справжній синтез мистецтв²³. Однак треба зазначити, що обидва названі архітектурні об'єкти формують просторову організацію фронтальної композиції вулиці й є її невід'ємною складовою як пам'ятки містобудування. В даному разі, на наш погляд, слід вважати змістовним у назвах статей до «Зводу» виокремлення належності об'єкта до пам'яток архітектури і містобудування.

Таким чином, зазначені пам'ятки є цінними матеріальними об'єктами культурної спадщини, продуктами історичного прогресу людства на теренах окремо взятої країни. Вони відбивають не тільки певні риси та етапи загального процесу світового розвитку архітектурних стилів, а й стають осередком історичних подій або несуть у собі меморіальну, тобто історичну цінність, зберігаючи пам'ять про життя й діяльність славетних співвітчизників і відомих світових особистостей. Архітектурна та містобудівна спадщина є своєрідною наочною скарбницею духовного потенціалу країни на всіх історичних етапах її розвитку. У поступовому процесі розвитку суспільства вона визначається рівнем доробку, який включає прогресивні надбання національної культури народу в усіх її різновидах. Адже об'єкти архітектури і містобудування за своєю суттю – це своєрідні твори монументального мистецтва, комплексні пам'ятки історії й культури. Вони можуть поєднувати собою і включати фактично всі сім різновидів за класифікацією об'єктів, означених у Законі України «Про охорону культурної спадщини».

¹ Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Вісник Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Спеціальний випуск. – К., 2000.

² Рекомендація із збереження і сучасної ролі історичних ансамблів (1976 р.) // Охорона культурної спадщини. Зб. міжнародних документів. – К., 2002. – С. 43.

³ Тимофеев В.И., Тронько П.Т. Методические рекомендации для подготовки томов «Свода памятников истории и культуры народов СССР» по Украинской ССР. – К.; 1981. – С. 23, 25–32.

⁴ Колосок Б. Про поняття «пам'ятка архітектури» і «пам'ятка містобудування» // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. статей. Випуск 17. – К.; Донецьк, 2000. – С. 260–263.

⁵ Там само.

⁶ Архітектура. Короткий словник-довідник. – К., 1995. – С. 205.

⁷ Дьомін М.М. Містобудування. Термін // Архітектура. Короткий словник-довідник. – К., 1995. – С. 77.

⁸ Закон України «Про основи містобудування». Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – №52. – Ст. 683.

⁹ Закон України «Про охорону культурної спадщини». Офіційне видання. – К., 2005.

¹⁰ Прибега Л.В. Територіальна охорона об'єктів культурної спадщини (методичний аспект) // Праці центру пам'яткознавства. Вип. 6. – К., 2004. – С. 3–15.

¹¹ *Вечерський В.В.* Спадщина містобудування України: Теорія і практика історико-містобудівних пам'яток охоронних досліджень населених місць. – К., 2003. – 560 с.: іл. – С. 88.

¹² *Горбик В.О.* Багатотомний «Звід пам'яток історії та культури України» – наукова база складання Державного реєстру нерухомих об'єктів історико-культурної спадщини // Пам'яткознавчі студії в Україні: теорія і практика. Наук. вид. – К., 2007. – С. 98.

¹³ Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Ил. справ.-каталог. В 4-х томах. – К., 1983–1986.

¹⁴ *Асеев Ю.С.* Памятники архитектуры, их охрана и реставрация // Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – К., 1983. – С. 10.

¹⁵ Пам'ятки архітектури та містобудування України. Довідник Державного реєстру національного культурного надбання. – К., 2000. – С. 4.

¹⁶ Там само. – С. 289.

¹⁷ Правова охорона культурної спадщини. Зб. док. – К., 2006. – С. 132–133.

¹⁸ Методические указания по подготовке материалов свода памятников истории и культуры народов СССР. – Москва, 1986. – С. 7–29, 44.

¹⁹ *Бондаренко Р.І.* Вулиця як комплексна історико-архітектурна пам'ятка // Матеріали до Зводу пам'яток історії та культури народів СРСР по Українській РСР. – Вип.1. – К., 1984. – С. 116–118.

²⁰ Звід пам'яток історії та культури України: Енцикл. вид.: У 28 т. Київ: Енцикл. вид. – Кн. 1. – Ч. 1 – К., 1999.

²¹ Там само. – С. 276 – 281.

²² *Ясевич В.Е.* Архитектура Украины на рубеже XIX – XX веков. Монография. – К., 1988. – С. 92–94.

This article contains definitions of terms «monument», «Urban monument», «traditional nature of the environment». A classification of architectural and urban planning in the context of valuable objects of history and culture under the Law of Ukraine «On protection of cultural heritage». Ostensibly the idea about the importance of « reconstruction monuments and culture of Ukraine» in the formation of the registry immovable monuments of Ukraine. At the same time highlights the complex nature of sites of architectural and urban heritage, because they can combine archaeological, historical, technical and artistic values, which are national cultural heritage.

І.І.Поїздник*

ІСТОРИОГРАФІЯ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ТА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКОВ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано основні тенденції української та польської історіографії етноконфесійних відносин у роки Другої світової війни на прикладі взаємин греко-католицької та римо-католицької церков.

Для українців і поляків у сприйнятті свого народу, а також власної національної належності релігія завжди відіграла й на сьогодні відіграє значну роль. Таке поєднання різко ускладнюється в умовах існування «спільної батьківщини», наявність якої передбачає взаємозв'язок релігійного та етнічного не лише в національній (поляк – католик, українець – греко-католик або православний), але й міжнаціональній площині (католики – українці, греко-католики або православні – поляки). «Порубіжжя культур» спонукало обидва наро-

---

* Поїздник Інна Іванівна – канд. іст. наук, наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.